

Kuka laukoi johtomaalin?

Suomen kielessä on hyvin tavallista, että varsinkin jotakin konkreettista toimintaa, esim. liikettä tai äänen aiheuttamista merkitsevistä verbeistä on eri asuja sen mukaan, onko kyseessä kerrallinen vai toistuva, äkillinen vai jatkuva toiminta. Esi-merkkejä: *aukaista* — *aukoa*, *halkaista* — *halkoa*, *huitaista* — *huitoa*, *katkaista* — *katkoa*, *kietaista* — *kietoa*, *kiskaista* — *kiskoa*, *lohkaista* — *lohkoa*, *oikaista* — *oikoa*, *puhkaista* — *puhkoa*, *riuhtaista* — *riuhtoa*, *vihlaista* — *vihloa*. Näissä ovat vastakkain johtimet *-aise-* ja *-o-*, ja merkitysero on hyvin selvä: lanka katkaistaan saksilla yhdestä paikasta, mutta tuuli katkoo oksia puista, siis toistuvasti, jatkuvasti. Selvä on myös seuraavien verbiparien merkitysero: *paiskata* — *paiskoa*, *tempata* — *tempoa*, *viskata* — *viskoa*. Niissä ovat vastakkain johtimeton kantaverbi ja *o-*johdos. Suhde on taas sama: tempaaminen on kerrallista, tempominen toistuvaa. Useimmat sellaisetkin *o-*verbit, joilla ei ole rinnallaan muunlaista verbiä, merkitsevät jatkuvaa tai toistuvaa tekemistä, esim. *haaraoa* 'muodostaa haaroja, haarautua moneen kertaan', *lietsoa*, *nivoo*, *palvoa*, *punoo*, *sulloa*, *ve-*

soa. Toisissa tällaisissa taas jatkuvuuden, toistuvuuden merkitys on heikko tai olematon: *anoa* voidaan yhdelläkin asiakirjalla, *sanoa* vaikkapa yksi ainoa sana; *tai-kominen* saattaa olla jonkin aikaa kestävää, mutta voimme ajatella sen tapahtuvan vaikka taikasauvan heilautuksella.

Vaikka siis *o-*verbejä on sellaisiakin, joissa jatkuvuuden tai toistuvuuden merkitystä ei juuri ole, tuntuu perin kummalliselta se, että urheilutoimittajien kieleen on päässyt pesiytymään muoti käyttää *laukoo*-sanaa yhden ainoan laukauksen lähettämisestä: »NN laukoi Tapparän voitomaalin.» Tätä on kuluncella jalkapallokaudella saanut nähdä tuon tuostakin. Vastakohtaparin *laukaista* — *laukoo* luulisi olevan liian selvä, että kukaan houkuttautuisi sen suhteita järkyttämään.

Prof. Terho Itkonen on kiinnittänyt huomioni maanmittaustermeihin *lohkoa* ja *halkoa*. Lohkominen on määräalueiden erottamista itsenäisiksi tiloiksi, halkominen tilan jakamista osuuslukujen perusteella. Näitä termejä käytetään yhdenkin tilan erottamisesta. (»Oikeus saada alue tilasta lohkomalla erotetuksi on ti-

² Hallitsevan subjektin tarkoite on sen sijaan kaikissa kysymykseen tulevissa lausetyypeissä elollinen, koska partisiippirakenne esiintyy tavallisimmin ajattelemista, huomaamista, ilmoittamista yms. merkitsevien transitiviverbien ja infinitiivirakenne taas *antaa*, *sallia*, *käskää* -verbien yhteydessä.

³ Genetiivin käyttö tuntuu tautologiselta.

lan omistajalla.» — »Jokaisella, joka omistaa määrätyn osuuden tilasta, on niin ikään oikeus saada se halkomalla erotetuksi.» Syy on selvä: ruotsin kielin termit (*av*) *stycka* ja *klyva* eivät erottele kerrallista ja toistuvaa tekemistä, ja tämä on painanut suomen termit samaan muottiin. Kuitenkin on suomalainen kielitunne joskus päässyt esiin. *Lohkaista* on satunnaisesti esiintynyt laissakin: »— jos osa vesijättömaasta on — lohkaistu jollekulle henkilölle —» ja *hal-kaista* ei-ammattitekstissä: »Uusi hal-kaistu talo rakennettiin yleensä emä-talon viereen» (Esko Aaltonen).

Yhtä selvä kuin *o*-verbeissä on jatkuvuuden tai toistuvuuden merkitys *i*-verbeissä. Näin on varsinkin silloin, kun on olemassa erijohtimiset rinnakkaisverbit, esim. *nykäistä* — *nykiä*, *potkaista* — *potkia*, *pyyhkäistä* — *pyyhkiä*, *repäistä* — *repiä*. Pallo potkaistaan maaliin, mutta pelin aikana palloa potkitaan. Tuntuva on ero seuraavissakin pareissa: *hylätä* — *hylkiä*, *kuiskata* — *kuiskia*, *loikata* — *loikkia*, *lykätä* — *lyk-kiä*, *sysätä* — *sysiä*. Ilman yleisesti käytettyä rinnakkaisverbiäkin tuntuu seuraavissa jatkuvuuden merkitys: *etsiä*, *hiipiä*, *jrysiä*, *sättiä*, *vaania*. Taas on joitakin, joissa tuollaista merkitystä ei tunnu: *kosia*, *oppia*, *tohtia*, *viütsiä*.

Poimia käsitetään yleensä toistuvaa tekemistä merkitseväksi: esim. marjoja poimitaan, yksi toisensa jälkeen. Mutta esiintyy toisenlaistakin käyttöä. Niinpä Sillanpää kirjoittaa: »Silja poimi kukan maas-

ta.» *Poimia*-sanan rinnalla ei ole kerrallista tekemistä merkitsevää verbiä — kanta-verbi *poimea* esiintyy vain murteissa, *poi-maista* on harvinainen ja viittaa kiireiseen tekemiseen. Tämä seikka on varmaankin vaikuttanut asiaan. Silti tuntuu *poimia*-sanan käyttö yhden esineen nostamista merkitsemään väkinäiseltä.

Selvä on ero myös sellaisissa pareissa kuin *heilauttaa* — *heilua*, *hirahtaa* — *hirnua*, *horjauttaa* — *horjua*, *karjauttaa* — *karjua*, *keinahtaa* — *keinua*, *solahtaa* — *solua*. Heilautaminen sisältää vain yhden liikkeen, heiluminen on jatkuvaa. Jatkovaa tekemistä ilmaisevat myös sanat *asua*, *hosua*, *riehua*, *virua*, vaikka niiden rinnalla ei ole ainaakaan yhtä tavallisia toismerkityksisiä rinnakkaisverbejä. Mutta poikkeavuutta on paljonkin. *Istua* saattaa tarkoittaa myös istahtamista, *astua* voi yhdenkin askeleen, *riisua* yhdenkin vaatekappaleen. *u*-verbit eivät ole lainkaan yhtä yhtenäinen ryhmä kuin edellä puheena olleet *o*- ja *i*-verbit. Eri tasolla ovat vielä sellaiset parit kuin *kaataa* — *kaatua*, *sortaa* — *sortua*, joissa *u* osoittaa vain intransitiivisuutta. Outoa kuitenkin on, että sanaa *tippua* joskus käytetään myös yhtä tapausta merkitsemään: »Kun hyvä kaveri tippuu raa'an nokasta», kirjoittaa Volter Kilpi, ja samantilaista kuulee Helsingissä varsinkin nuorten suusta. Se sotii yleistä ja hyväksytyä kielenkäyttöä vastaan: *täpahtaa* ja *tippua* ovat erimerkityksisiä, jälkimmäistä ei pitäisi normaalitilassa panna edellisen paikalle.

MATTI SADENIEMI